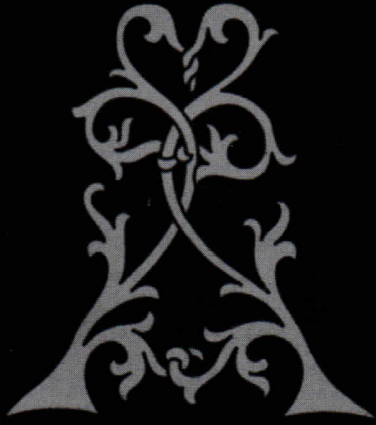

2017

№6

Filologiya masalalari

ль- де- ба- яя. ки, н- ов- и-

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
M.FÜZULİ adına ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

FİLOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ

№ 6

*Toplu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən rəsmi qeydiyyat-
ta alınmışdır (Filologiya elmləri bölməsi, №13).*

*Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Mətbu
nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir. Reyestr №3222.*

«Elm və təhsil»
Bakı – 2017

Səfəvi xanədanının ana dili olan türkcə, Oğuz qrupuna aid, bu gün Azərbaycan dili olaraq tanınan türkcədir. Bu dil, o dövr qaynaqlarında əsasən "Qızılbaşı", "Turki" ya da "Torki" olaraq qeyd olunur. XVI-XVII əsrlərdə Osmanlı türkcəsi ilə çox fərqi olmasa da yazı nümunələrinin bugünkü Azərbaycan türkcəsinə uyğun olduğunu görürük. Məqalədə nəzərdə tutulan türkcə də məhz bu gün Azərbaycan dili adlanan türkcədir.

Türk dilinin genişlənməsi əvvəlki türk dövlətlərinin vaxtından başlasa da Səfəvilər dövründə daha çox yaygınlaşmış və rəsmi dil səviyyəsində istifadə edilmişdir. Səfəvi rəsmiləri tərəfindən yazılmış bəzi türkcə rəsmi yazışmalar və sənədlərdən başqa saray və ordu mənsubları bu dildə danışıq və hər kəsin bu dili öyrənməsi zəruriyyəti tələb olunurdu. Bu bərdə Səfəvi sarayına gəlmiş digər ölkələrin rəsmi nümayəndələri və ya bu torpaqlarda gəzmiş səyyahlar öz qeydlərində əhəmiyyətli məlumatlar vermişdirlər.(6. s.8-13)

Türk dilinin bu şəkildə genişlənməsi, Azərbaycan- türk dili və ədəbiyyatının daha çox inkişafına səbəb oldu və bu dildə əsər yazan şair və yazarların və türkcə yazılmış əsərlərin sayı artmağa başladı.

İslam dünyasının əsas dillərindən sayılan türk dili və ədəbiyyatı həm inkişaf etmiş, həm də rəsmi dil olaraq yerli və ətraf xalqların dil və ədəbiyyatını öz təsiri altına almışdır. Qeyd olunan dövrdə türk dilinin daha əvvəlki əsrlərdə bölgədə yaygın olan fars dili üzərində daha çox təsir qoyduğunu görürük. Bildiyimiz kimi, Səfəvilər dövləti daxilində yaşayan xalqlar əsasən türklər və farslar olmuşdur. Bu iki xalqın sıx əlaqəsi əvvəlki əsrlərdən başlamış, Səfəvilər dövründə də davam etmişdir. Həmin əlaqə onların mədəniyyət, din, dil və s. baxımdan yaxınlaşmalarına, hətta bir-birlərinə təsir göstərmələrinə yol açdı. İslamdan sonra ortaq dini paylaşan bu xalqların bir-birinə dinlə birlikdə mədəni təsirləri var idisə də, dil təsiri sonradan başladı və Səfəvilər dövründə bu təsir daha kəskin şəkildə oldu. Beləliklə, çoxlu sayda sözlər farscadan türkcəyə, türkcədən də farscaya keçərək işlənməyə davam etdi.

Türkcədən fars dilinə keçmiş sözlər bölgədəki insanların hərbi, saray, ictimai və digər sahələrdə həyatlarına aid olan sözlərdən ibarətdir. Səfəvi dövründə yazılmış farsdilli qaynaqları araşdırdıqda türk dilində bir çox sözdən başqa, cümlə, şeir hətta rəsmi sənədlərlə də qarşılaşırıq.

Farsdilli tarixi mətnlərdə mövcud olan türkcə sözləri araşdırmaqla yüz səhifə həcmində türkcə sözləri fars dilində qarşılığı ilə birlikdə "Təsiri-zəbani- toki dər farsi dər nevestehayi- tarixiyi- doreyi- Səfəvi"- (Səfəvi dövrü tarixi yazılarda türk dilinin fars dilinə təsiri) adlı fəlsəfə doktorluğu işində yazılmışdır. Sözlərin fars dilində mənasından başqa etimologiyası haqqında da məlumat verilmiş, türkcə olduğunu isbat etmək üçün "Divani-lügəti- türk", "Sənglax", "Burhani- qate", "Sihahul-əcəm" kimi türkcə və

farsca lüğətlərdən və Gerhard Doerferin “Turkische und Mongolische Elemente im Neupersischen” kitablarından sübut gətirilmişdir. Bundan başqa, hər sözün izahından sonra tarixi qaynaqlarda işləndiyi bir neçə cümlə nümunəsi də verilmişdir. Qeyd etməliyəm ki, üzərində araşdırma apardığım tarixi kitablar bir çox elm adamlarına məlum olan məşhur “Aləmaray-Abbasi”, “Xülasətüt-təvarix”, “Əhsənüt-təvarix”, “Aləmaray-i Şah İsmayıl”, “İran dər zamani- Şah Səfi və Şah Abbasi- dövvom” və bir neçə məşhur tarixi əsərdən ibarətdir.

Bu məqalədə yalnız ictimai sahəyə aid olan sözlər arasından insanların o dövr istifadə etdikləri əşya adları üzərində dayanmaqla kifayətləndik. Məqalənin həcmi aşmamaq üçün hər sözdən sonra isənad olaraq fəlsəfi doktorluğu dissertasiyasının səhifələri göstəriləcəkdir. Həmçinin sözlərin müasir Azərbaycan, Türkiyə türkcəsi və fars dilində istifadəsi haqqında məlumat veriləcəkdir.

Fars dilində işlənən türkcə əşya adları

Dilimizdə insan həyatının müxtəlif sahələrinə aid çoxlu sayda sözlər vardır. Bu sözlər əsasən hərbi, siyasi, mədəni və sosial sahəyə aiddir. Sosial sahəyə ad sözlər insanların ictimai həyatına aid hər bir şeyi ifadə edən sözlərdir. Bu sözləri adət- ənənə, insanların həyatı boyunca məişətdə istifadə etdikləri əşyalar, geyim, yedikləri yemək, ailə və digər kateqoriyalara ayırmaq olar. Həmin kateqoriyalar aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1- Adət- ənənəyə aid sözlər
- 2- Ailəyə aid sözlər
- 3- Məişət həyatına aid və əşya adları bildirən sözlər

- Ev əşyaları adları
- Geyim adları
- Heyavandarlığa aid əşya adları
- Hərbi sahəyə aid silah-sursat adları

Bunlar arasından yalnız üçüncü kateqoriya, məişət həyatına aid, əşya adlarını ifadə edən sözlər haqqında məlumat veriləcəkdir.

Ev əşyaları adları

Əşya adlarını sadalamazdan əvvəl, məişət həyatına aid məkan adını bildirən sözlərdən olan “otaq” və “alacıq” sözləri haqqında da izah verməyi zəruri bildik. Farsdilli mətnlərdə türk dilindən götürülmüş həmin sözlərdən biri köhnə mətnlərdə “اوتاق, اوتاق, اوتاق, اوتاق” ya “اوتاق” şəkilində yazılmış “otaq” sözüdür. Səfəvilər dövründə ev, otaq, çadır mənası verən bu söz müasir fars dilində “اتاق- otaq”, Azərbaycan türkcəsində “otaq” şəkilində və eyni mənada istifadə edilir.(5. s.99) Hələ Səfəviərdən çox əvvəlki dövrlərdə yazılmış tarixi-Beyhəqi və Siyasətnamə əsərlərində bu söz “vesak- وفاق” olaraq yazılmış və bu sözün Türkcə olduğu barədə açıqlama verilmişdir.(11. s.394-395)

Köçəri tükləri
söz “الجوق, الأجوغ”
Müasir fars dilində
çadırı mənasında hələ

Qamışdan düzələn
fars dilinə keçmiş
dövlərdə istifadə
fars dilində hələ istifadə

Ev əşyası adları
sözü Azərbaycan türkcəsi
mənasında istifadə
həyatın giriş qapısına
dilindən götürülmüş
s.782) Səfəvilər dövründə
bariz nümunəsi İsfahanda
memarlıq əsəri, çoxmərhələli
“قباغ- qəpəğ- qapağ”
mənasında yazılmışdır
verilmişdir.(5. S.158)

Evdə istifadə olunan
“yataq” və “yörtal” sözləri
Səfəvi dövrü mətnlərində
heyvanların qaldıqları
farsçada isə bu söz qapı

Ev içərisində istifadə
şəkilində yazılan “qalı”
örmək felindən gəlmiş
işlənəməkdədir. Qeyd edilən
kəlmə ilə qarşılaşdıq(5. s.785)

“قالی” şəkilində
“xalı” və fars dilində
alınmış “قالی – qali” və
s.809) Sihahul-əcam
müasir Azərbaycan türkcəsi
s.785)

“توشک” ya “توشک”
mənası müasir Azərbaycan
türkcədə “toşək” olaraq
istifadə edilməkdədir.
toşəkçi”-döşək düzəldən
mənası verən sözləri

Köçəri tüklərin yaşadığı evi əvəz edən, “çadır” mənası verən digər bir söz “الاجوق, الاجيق, الاجيغ, الحوق, الاجوغ” şəkilində yazılan “alaçıq” sözüdür. Müasir fars dilində “الاجيق- alaçıq” şəkilində yazılan bu söz türk tayfalarının çadırı mənasında hələ də istifadə edilməkdədir.(5. s.97 və 3. s.43)

Qamışdan düzəldilmiş kiçik hasar mənasında olan “چپر - çəpər” sözü fars dilinə keçmiş digər bir türk sözüdür. Səfəvilərdən əvvəlki və sonrakı dövrlərdə istifadə edilən bu söz müasir Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi və fars dilində hələ istifadə edilməkdədir.(5. S.136)

Ev əşyası adlarından “قاپی ya قاپو”şəkilində yazılan “qapı” ya “qapu” sözü Azərbaycan türkcəsində “qapı”, müasir fars dilində isə həyət qapısı mənasında istifadə edilməkdədir. Qeyd etməliyəm ki, müasir fars dilində həyətin giriş qapısına “qapu” deyldiyi halda Azərbaycan türkcəsində, fars dilindən götürülmüş “dırvaze” sözündən olan “darvaza” kəlməsi işlənilir.(1 s.782) Səfəvilər dövründə qapı, saray mənasında istifadə edilmişdir, bunun bariz nümunəsi İsfahan şəhərində mövcud olan Səfəvilərə aid möhtəşəm memarlıq əsəri, çoxmərtəbəli “Ala-qapu” sarayıdır. “Divani- lüğəti-türk”də “قپغ- qəpəğ- qapağ” şəkilində, eyni mənada və Sənglax lüğətində saray mənasında yazılmışdır. Sənglax`da bu sözün digər sinonimi “eşik” sözü də verilmişdir.(5. S.158 və 3. s.807)

Evdə istifadə olunan əşya adlarından “یتاق” ya “یرتال” şəkilində yazılan “yataq” və “yərtal” sözləri fars dilində işlənmiş sözlərdəndir. Yataq sözü Səfəvi dövrü mətnlərində və müasir Azərbaycan türkcəsində yatacaq yer və heyvanların qaldıqları yer mənasında işlənəkdədir.(5. S.182) Müasir farscada isə bu söz qoruma, gözetçilik mənasındadır. (1. s.1184 və 3. s.1081)

Ev içərisində istifadə edilən, türkcə adı olan əşyalardan biri “ارتوك” şəkilində yazılan “örtük” sözüdür. Parça ya keçədən hazırlanan örtük, örtmək felindən gəlmişdir, müasir Azərbaycan türkcəsində “örtük” şəkilində işlənəkdədir. Qeyd etməliyəm ki, Səfəvi dövrünə aid yalnız bir mətdə bu kəlmə ilə qarşılaşdıq.(5. S.100)

“قالی” şəkilində yazılan xalı sözü müasir Azərbaycan türkcəsində “xalı” və fars dilində “قالی- qalı” olaraq işlənilir. Bundan başqa bu sözdən alınmış “قالی – qalı” və “قالیچه – qalıçe” sözü fars dilində istifadə olunur.(3. s.809) Sihahul-əcəm lüğətində “خالیچه- xalıçe” şəkilində yazılan bu söz müasir Azərbaycan türkcəsində “xalça” olaraq işlənəkdədir. (5. s.160 və 1. s.785)

“توشک” ya “توشک” şəkilində yazılan “töşək” ya “döşək” sözünün mənası müasir Azərbaycan türkcəsində işlənən “döşək”dir. Divani- lüğəti-türkdə “toşək” olaraq işlənən bu söz müasir fars dilində də eyni şəkildə istifadə edilməkdədir. (5. s.144 və 3. s.377) Bu sözdən düzəlmiş “توشکچی- toşəkçi”-döşək düzəldən və “توشکخانه – toşəkxane”-döşək düzəldilən yer mənası verən sözləri də vardır. Hər iki söz Səfəvi dövrünə aid sözlərdir.

“بقچه” şəkilində yazılan “boğçe” sözü Səfəvilər dövründən müasir dövrə qədər fars dilində istifadə edilən digər bir türkcə sözdür. Müasir Azərbaycan türkcəsində “boğça” olaraq işlənən bu söz, içərisinə əşyaların yığılıb dörd kənarı bağlanan parça mənasındadır.(5 s.144) Müasir fars dilində “بقچا” şəkilində işlənən bu söz türk sözü kimi qəbul edilir.(3. s.236 və 1. s.183)

Türk dilindən fars dilinə keçmiş qab-qacaq kimi məişət əşyası adlarını bildiren sözlər də mövcuddur. Bunlardan biri “اياغ” şəkilində yazılan “ayağ” sözüdür. Şərab içilən qədəh mənası verən bu söz Səfəvilər dövründən əvvəl və sonrakı dövrlərdə fars mətnlərində istifadə edilmiş, müasir fars dilində də eyni mənada türk sözü olaraq işlənilməkdədir. (3. s.191) Əslində insan, heyvan və ya hər hansı bir əşyanın ayağı mənasını verən bu söz “Sihahul-əcəm” lüğətində eyni mənada iləndiyi kimi müasir fars dilində də “اياق” şəkilində eyni mənada mövcuddur. (5. s.108, 3. s.191)

Qab mənası verən “قاب - qab” sözü müasir Azərbaycan dilində qab, fars dilində fərqli mənalarda işlənir; 3 lüğətdə taxtadan düzəldilmiş şəkil ya tablo kənarına vurulan çərçivə (3. s. 807), Dehxuda lüğətində isə yemək qoyulan böyük padnos, mis sini mənasında verilmişdir. Bu söz Səfəvilərdən əvvəlki dövrlərdən fars dilində vardır.(5. S. 158 və 1. s. 781)

Səfəvi dövründən indiyə qədər fars dilində istifadə edilən daha bir sozu “قاشق” şəkilində yazılan “qaşiq” sözüdür. Bu söz Azərbaycan türkcəsində qaşiq, fars dilində də eyni şəkilində, eyni mənada işlənir.(5. s.160, 1. s. 783 və 3. s.807)

“قازغان يا خزغان gazğan ya xazğan” şəkilində yazılan və “qazan” mənasında işlənən bu söz müasir Azərbaycan dilində qazan, fars dilində isə “قازغان”(3. S.807S) şəkilində və eyni anlmada istifadə edilməkdədir. (5. s. 159 və 1. s. 783) Qeyd etməliyəm ki, hal-hazırda müasir fars dilində eyni mənada işlənən “قابلمه - qabləme” sözü də dilimizdən fars dilinə keçmişdir.(3. S.806)

Digər əşya adlarından “تخماق - toxmaq” şəkilində yazılan və mıx vurmaq və ya daş-kəsək əzəmək üçün istifadə edilən böyük dəmir ya taxta başı olan gürz, çəkiç mənasını söz vardır. (5. s. 120 ve 1. s. 267) Bu söz Səfəvilərdən sonrakı dövrlər və müasir fars dilində eyni mənada işlənilməkdədir.(3. s.331)

“چاتو” şəkilində yazılan “çatu” sözü hörülmuş qalın kəndir mənasındadır və müasir Azərbaycan türkcəsi və farsçada eyni mənada istifadə edilməkdədir. (1. s. 351)

Musiqi alətlərindən “برغو” şəkilində yazılan “borğu” sözü döyüşün başladığı zaman çalınan buynuzabənzər bir musiqi aləti və ya şeypur adıdır. Divani- lüğəti- türkdə “بورغوی - burguy” şəkilində yazılan bu söz Sihahul-

əcəm lüğətində də eyni mənada işlənən bu söz sonrakı dövrlərdə də fars dilində mövcuddur. Toydan əvvəlki dövrlərdə bu sözün mənası verən “ساجاق” sözü fars mətnlərində yazılmışdır. Müasir fars dilində yazılan “bəlİK” sözü də Səfəvilər dövründə istifadə edilmişdir.(5. s.147)

- Geyim adları

Fars mətnlərində “ساروق” sözü və ya daş-qaşlarla bəzən işlənən bu söz Səfəvilər dövründən müasir Azərbaycan dilinə keçmişdir. (5. s.147 və 1. s. 183) Əslində insan, heyvan və ya hər hansı bir əşyanın ayağı mənasını verən bu söz “Sihahul-əcəm” lüğətində eyni mənada iləndiyi kimi müasir fars dilində də “اياق” şəkilində eyni mənada mövcuddur. (5. s.108, 3. s.191)

Qab mənası verən “قاب - qab” sözü müasir Azərbaycan dilində qab, fars dilində fərqli mənalarda işlənir; 3 lüğətdə taxtadan düzəldilmiş şəkil ya tablo kənarına vurulan çərçivə (3. s. 807), Dehxuda lüğətində isə yemək qoyulan böyük padnos, mis sini mənasında verilmişdir. Bu söz Səfəvilərdən əvvəlki dövrlərdən fars dilində vardır.(5. S. 158 və 1. s. 781)

Səfəvi dövründən indiyə qədər fars dilində istifadə edilən daha bir sozu “قاشق” şəkilində yazılan “qaşiq” sözüdür. Bu söz Azərbaycan türkcəsində qaşiq, fars dilində də eyni şəkilində, eyni mənada işlənir.(5. s.160, 1. s. 783 və 3. s.807)

“قازغان يا خزغان gazğan ya xazğan” şəkilində yazılan və “qazan” mənasında işlənən bu söz müasir Azərbaycan dilində qazan, fars dilində isə “قازغان”(3. S.807S) şəkilində və eyni anlmada istifadə edilməkdədir. (5. s. 159 və 1. s. 783) Qeyd etməliyəm ki, hal-hazırda müasir fars dilində eyni mənada işlənən “قابلمه - qabləme” sözü də dilimizdən fars dilinə keçmişdir.(3. S.806)

Digər əşya adlarından “تخماق - toxmaq” şəkilində yazılan və mıx vurmaq və ya daş-kəsək əzəmək üçün istifadə edilən böyük dəmir ya taxta başı olan gürz, çəkiç mənasını söz vardır. (5. s. 120 ve 1. s. 267) Bu söz Səfəvilərdən sonrakı dövrlər və müasir fars dilində eyni mənada işlənilməkdədir.(3. s.331)

“چاتو” şəkilində yazılan “çatu” sözü hörülmuş qalın kəndir mənasındadır və müasir Azərbaycan türkcəsi və farsçada eyni mənada istifadə edilməkdədir. (1. s. 351)

Musiqi alətlərindən “برغو” şəkilində yazılan “borğu” sözü döyüşün başladığı zaman çalınan buynuzabənzər bir musiqi aləti və ya şeypur adıdır. Divani- lüğəti- türkdə “بورغوی - burguy” şəkilində yazılan bu söz Sihahul-

əcəm lüğətində də eyni mənada işlənən bu söz sonrakı dövrlərdə də fars dilində mövcuddur. Toydan əvvəlki dövrlərdə bu sözün mənası verən “ساجاق” sözü fars mətnlərində yazılmışdır. Müasir fars dilində yazılan “bəlİK” sözü də Səfəvilər dövründə istifadə edilmişdir.(5. s.147)

- Geyim adları

Fars mətnlərində “ساروق” sözü və ya daş-qaşlarla bəzən işlənən bu söz Səfəvilər dövründən müasir Azərbaycan dilinə keçmişdir. (5. s.147 və 1. s. 183) Əslində insan, heyvan və ya hər hansı bir əşyanın ayağı mənasını verən bu söz “Sihahul-əcəm” lüğətində eyni mənada iləndiyi kimi müasir fars dilində də “اياق” şəkilində eyni mənada mövcuddur. (5. s.108, 3. s.191)

Qab mənası verən “قاب - qab” sözü müasir Azərbaycan dilində qab, fars dilində fərqli mənalarda işlənir; 3 lüğətdə taxtadan düzəldilmiş şəkil ya tablo kənarına vurulan çərçivə (3. s. 807), Dehxuda lüğətində isə yemək qoyulan böyük padnos, mis sini mənasında verilmişdir. Bu söz Səfəvilərdən əvvəlki dövrlərdən fars dilində vardır.(5. S. 158 və 1. s. 781)

Səfəvi dövründən indiyə qədər fars dilində istifadə edilən daha bir sozu “قاشق” şəkilində yazılan “qaşiq” sözüdür. Bu söz Azərbaycan türkcəsində qaşiq, fars dilində də eyni şəkilində, eyni mənada işlənir.(5. s.160, 1. s. 783 və 3. s.807)

“قازغان يا خزغان gazğan ya xazğan” şəkilində yazılan və “qazan” mənasında işlənən bu söz müasir Azərbaycan dilində qazan, fars dilində isə “قازغان”(3. S.807S) şəkilində və eyni anlmada istifadə edilməkdədir. (5. s. 159 və 1. s. 783) Qeyd etməliyəm ki, hal-hazırda müasir fars dilində eyni mənada işlənən “قابلمه - qabləme” sözü də dilimizdən fars dilinə keçmişdir.(3. S.806)

Digər əşya adlarından “تخماق - toxmaq” şəkilində yazılan və mıx vurmaq və ya daş-kəsək əzəmək üçün istifadə edilən böyük dəmir ya taxta başı olan gürz, çəkiç mənasını söz vardır. (5. s. 120 ve 1. s. 267) Bu söz Səfəvilərdən sonrakı dövrlər və müasir fars dilində eyni mənada işlənilməkdədir.(3. s.331)

“چاتو” şəkilində yazılan “çatu” sözü hörülmuş qalın kəndir mənasındadır və müasir Azərbaycan türkcəsi və farsçada eyni mənada istifadə edilməkdədir. (1. s. 351)

Musiqi alətlərindən “برغو” şəkilində yazılan “borğu” sözü döyüşün başladığı zaman çalınan buynuzabənzər bir musiqi aləti və ya şeypur adıdır. Divani- lüğəti- türkdə “بورغوی - burguy” şəkilində yazılan bu söz Sihahul-

əcəm lüğətində də eyni mənada işlənən bu söz sonrakı dövrlərdə də fars dilində mövcuddur. Toydan əvvəlki dövrlərdə bu sözün mənası verən “ساجاق” sözü fars mətnlərində yazılmışdır. Müasir fars dilində yazılan “bəlİK” sözü də Səfəvilər dövründə istifadə edilmişdir.(5. s.147)

- Heyvandarlığa aiddir

Xalqın həyatı boyunca heyvandarlıq və digər işlərlə məşğul olan insanlar qədim zamanlardan bəri qərb torpaqlarına gəldikdə heyvandarlığa aid geniş istifadə edilmişdir.

əcəm lüğətində də eyni mənada işlənən bu söz sonrakı dövrlərdə də fars dilində mövcuddur. Toydan əvvəlki dövrlərdə bu sözün mənası verən “ساجاق” sözü fars mətnlərində yazılmışdır. Müasir fars dilində yazılan “bəlİK” sözü də Səfəvilər dövründə istifadə edilmişdir.(5. s.147)

- Heyvandarlığa aiddir

Xalqın həyatı boyunca heyvandarlıq və digər işlərlə məşğul olan insanlar qədim zamanlardan bəri qərb torpaqlarına gəldikdə heyvandarlığa aid geniş istifadə edilmişdir.

əcəm lüğətində də eyni mənada işlənən bu söz sonrakı dövrlərdə də fars dilində mövcuddur. Toydan əvvəlki dövrlərdə bu sözün mənası verən “ساجاق” sözü fars mətnlərində yazılmışdır. Müasir fars dilində yazılan “bəlİK” sözü də Səfəvilər dövründə istifadə edilmişdir.(5. s.147)

Xalqın həyatı boyunca heyvandarlıq və digər işlərlə məşğul olan insanlar qədim zamanlardan bəri qərb torpaqlarına gəldikdə heyvandarlığa aid geniş istifadə edilmişdir.

əcəm lüğətində də eyni mənada verilmişdir. Bu söz Səfəvilərdən əvvəl və sonrakı dövrlərdə fars dilində istifadə edilmişdir.(5. s. 114 və 1. s.168)

Toydan əvvəl kürəkən tərəfindən gəlinin ailəsinə göndərilən hədiyyə mənası verən “ساجاق یا ساچاق” şəkilində yazılan “saçaq” sözcüyü də farsdilli mətnlərdə yazılmışdır.(5. S.114) Bu sözə yaxın mənada olan “بلیک” şəkilində yazılan “bəlik” sözdü də əvvəlki dövrlərdən Səfəvi dövrünün sonundək istifadə edilmişdir.(5. S. 114)

- Geyim adları

Fars mətnlərində tacın üzərini bəzəmək üçün olan fərqli quşların tükləri və ya daş-qaşlarla bəzədilmiş, bəzək mənası verən “جیغه یا جیغه - çiğə- cıqqa” sözü vardır. Səfəvilər dövründən əvvəl və sonra fars dilində istifadə edilən bu söz müasir Azərbaycan türkcəsində cıqqa olaraq keçir.(5.s132)

“ساروق یا سارق” şəkilində yazılan “sarıq” sözü sarımaq felindən gəlmiş, əmmamə, sarıq və börk mənasındadır. Fars dilində "ı" saiti olmadığı üçün "u" və "o" saiti ilə yazılmış bu söz ən çox Səfəvi dövrü mətnlərində istifadə edilmiş, müasir farsçada isə “سارغ” şəkilində boğça mənasında işlənir. (5. s.147 və 1. s. 559.) Qeyd etməliyəm ki, bu sözdən düzəlmiş, sarıq düzəldən mənasında işlənən “ساروقچی -saruqçi” -sarıqçı və onlara başçılıq edən “ساروقچی باشی -saruqçibaşı” kimi düzəltmə və mürəkkəb sözlər də Səfəvilər dövrü farsdilli mətnlərdə işlənmişdir.(5. s.145)

“تتق” şəkilində yazılmış “totoq” sözü üst geyimi, çadır mənası verir. Bu söz Divani-lüğəti-türk və Bührani-qate lüğətlərində və müasir fars dilində də eyni mənədədir.(5. S. 120 və 1. s.260)

Fars mətnlərində ayaqqabı adlarından “چاروق, چاروغ چارغ, چارق” və “چکمە -çəkmə” sözləri vardır. Müasir Azərbaycan türkcəsində çarıq olaraq işlənən bu söz fars dilində "ı" saitinin "o" və ya "u" ilə əvəz olunmasından ötürü “çaroq-çaruğ” olaraq yazılır.(5. S. 135, 1. s. 352 və 3. s.420) Divani-lüğəti-türkdə çarıq geyinmək mənasında “چارقلنماق” feili də işlənmişdir. (7. c.1. s.211) Çəkmə sözü də müasir Azərbaycan türkcəsi və fars dilində istifadə edilməkdə olan türk sözüdür. (5. s.138, 1. s.364 və 3.s.435)

“کپنک” şəkilində yazılan digər Türkcə söz çobanların çiyinə atdığı yapıncıdır. (5. s.172) Türkiyə türkcəsi və fars dilində istifadə edilən bu sözün Azərbaycansı yapıncı sözü də Səfəvi dövrü mətnlərində “یاپونجی - yapunci” şəkilində istifadə edilmişdir.(5. s.179)

- Heyvandarlığa aid sözlər

Xalqın həyatı boyu ruzisini qazanmaq üçün məşğul olduğu əkinçilik, heyvandarlıq və digər işlər uzun zamanlardan bəri edilən işlərdir. Türklər də qədim zamanlardan bəri heyvandarlıqla məşğul olan xalq olmuşlar və bu işi qərb torpaqlarına gəldikdən sonra da davam etdirmişdirlər. Elə buna görə də heyvandarlığa aid geniş istifadə olunan bir neçə söz türk dilindən fars dilinə keçmişdir.

Osmanlılar üzərindən ölkəyə gətirildiyi üçün adları türkcədir və farsdilli mətnlərdə də türkcə işlənmişdir. Cəbbəxana ya qurxanada saxlanılan silahlardan biri, bıçaq mənasında olan “بجك” ya “بچك” şəklində yazılan becək ya beçək sözüdür. Divani- lüğəti- türkdə də bu sözün “bıçaq” mənasında olduğu yazılmışdır. (7. c.1. s.322) Bu söz müasir Azərbaycan və Türkiyə türkcəsində istifadə edilməkdədir. Amma Səfəvilər dövründən əvvəl və sonra silah adı olaraq keçir. “Tobuz- توبوز” və ya “toppuz- توبوز” (5. s.126) yuxarı tərəfi yumru top şəklində olan savaşa silah kimi istifadə edilən dəyənəkdir. Bu söz Səfəvi dövründən əvvəl və sonra istifadə edilmiş və müasir Azərbaycan türkcəsində toppuz olaraq keçir.

Odlu silahlardan “تفنگ” şəklində yazılan “tüfəng” (5. s.120) sözü türkcə silah adıdır və fars dilində Səfəvi dövründən etibarən işlənilməkdədir. Tüfəng sözü Divani- lüğəti- türkdə “تفك” (7. c.1. s.325) şəklində, quşları ovlamaq üçün sərv ağacından düzəldilmiş bir silah adı olaraq yazıldığı üçün tüfəng sözünün bu sözdən alındığını və türkcə olduğunu deyə bilərik. Lakin bəzi qaynaqlarda bu sözün farsca olduğu qeyd olunur.

“Top ya tup” sözü də “توب يا توب” şəklində farsdilli mətnlərdə silah adı olaraq işlənir. (3. s.374) Bu silahın bir növü isə “بادليج” şəklində yazılan (Ərəbcədə badlış (بادليش) olaraq keçən) “badlic” sözüdür. (5. s.112) Top sözü müasir Azərbaycan türkcəsində top, fars dilində isə “توب- tup” olaraq istifadə edilməkdədir.

Nəticə

Səfəvilər dövrü Türk dili geniş bir coğrafiyada istifadə olunan dil kimi inkişaf etmiş, öz qızıl dövrünü yaşamışdır. Bu inkişaf nəticəsində qeyd olunan dövrdə türk dilinin fars dilinə təsiri daha da artmış və fars dilinə çox sayda türkcə sözlər keçmişdir.

Bu sözlər saraya, hərbi sahəyə, mədəniyyət və sosiologiyaya aid sözlərdən ibarətdir. Sosial sahəyə aid sözlər mənə baxımından adət-ənənə, məişət həyatına aid əşya adları, geyim, yemək adları, hərbi sahəyə aid silah adları və heyvandarlıqda istifadə olunan əşya adlarından ibarətdir. Bu sözlərin bir çoxunun fars dilində qarşılığı olsa da türk dilindən daha çox istifadə edilmişdir. Bu da həmin dövrdə türk dilinin nüfuzu və geniş inkişafının nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

Fars dilində işlənən türkcə sözlərin bir qismi Səfəvilər dövründən əvvəl, bir qisimi Səfəvilər dövründə fars dilinə keçmiş və bu dövrün sonunadək istifadə edilmişdir. Bir qisim sözlər isə Səfəvilər dövründən sonra da istifadə edilmiş və müasir fars dilində hələ də istifadə edilməkdədir.

Ədəbiyyat

1. Beheşti M .. 1365 hicri şəmsi Ferheng-i Səba, 6.bsk. Tehran. seba nəşriyyat
2. Əfəndiyev O., Azərbaycan Səfəvilər dövləti. 2007, Şərq-Qərb nəşriyyatı, Bakü, s.39-42 (pdf)
3. Əmid H. 1387 h.ş. Fərhəngi fars-i cibi. Tehran. Rahi-roşd nəşriyyatı. 1088s.
4. Ənvər H .. 1383 hicri şəmsi Ferheng Kuçeke Sohen. Tahar. Sohen nəşriyyat
5. Hüseynova Z .. 2009. Təsirə zəbanə Torki Der Farsi Der Neveştəhayə tarixinin Dore Səfəvi. Doktorluq dissertasiyası. Tehran Universiteti
6. Hüseynova Z .. 2010. Səfəvi Dövrü və Türk Dili. Dil və Ədəbiyyat Beynəlxalq Elmi-Nəzəri Jurnal. 4 (75). ISSN 2218-7588. Bakı
7. Kaşkarlı M .. 1374 h. ş., Divan-i Lügət-i Türk. c. 1. Tehran. Ahter nəşriyyat
8. Musalı N., I Şah İsmayılın hakimiyyəti, 2011, Elm və Təhsil nəşriyyatı, Bakı, s.90
9. Nəcəfli, T. Səfəvilərin etnik mənsubiyyəti məsələsi müasir Türkiyə tarixşünaslığında . Geostrategiya. 2014. №2. S. 2734 Məqalə:
10. Səfa Z .. 1379 hicri şəmsi, Tarixi- ədəbiyyat dər İran. C. 4. Tehran. Ferdos nəşriyyatı
11. Zərinəzadə H. 1962. Fars dilində Azərbaycan sözləri. Bakı. Az.SSR EA nəşriyyatı

Z. Huseynli Baylan

The object names passed from Turkish to Persian (Safavid period)

Summary

Safavid period regarded as one of the most important periods in our linguistics. The Turkish language as used the official language has developed in this period as the language of literature. The wide development and use of language paved the way for the neighboring languages. One of those languages which were the official and literary language of the region for many years is Persian language. The influence of the Turkish language to Persian began from previous centuries and has increased even more in the Safavid period.

There are words passed from Turkish to Persian language which concerning to different spheres, these are social terms, especially the particular words which are concerning to all spheres of human life are in the

majority. From the beginning as key words in Persian

In the article will be

Названия
персидского

Период Сефевидов

как одна из самых важных
уровне официального
литературный язык.
путь взаимного влияния
персидский язык, на
качестве официального
влияние турецкого языка
веков, в период Сефевидов

Есть слова, которые
турецкого языка на
общественные термины
метов, относящихся к
слов, начиная с того
решается на персидском

В статье читатель получит
информация об этом.

Рәуфи: Vusal
filologiya üzrə

majority. From the beginning of that period the vast majority of these words as key words in Persian language and is still being processed.

In the article will be more information to the readers.

З.Гусейнли Вайлан

Названия предметов перешедшие с турецкого языка на персидский язык (период Сефевидов)

Резюме

Период Сефевидов в истории нашего языкознания оценивается как одна из самых основных фаз. Турецкий язык, пользующийся на уровне официального языка, в этот период развивался как и литературный язык. Широкое развитие и использование языка открыл путь взаимного влияния с соседними языками. Один из этих языков персидский язык, на протяжении многих лет используемый в регионе в качестве официального и литературного языка. Несмотря на то, что влияние турецкого языка на персидский язык начинается с предыдущих веков, в период Сефевидов это влияние еще усилилось.

Есть слова, касающиеся различных сфер, перешедшие с турецкого языка на персидский, множество из которых составляют общественные термины, особенно слова, выражающие имена предметов, относящихся ко всем сферам жизни человека. Большинство этих слов, начиная с того же периода употреблялся и до сих пор употребляется на персидском языке в качестве ключевых слов.

В статье читателям будет предоставлена более подробная информация об этом.

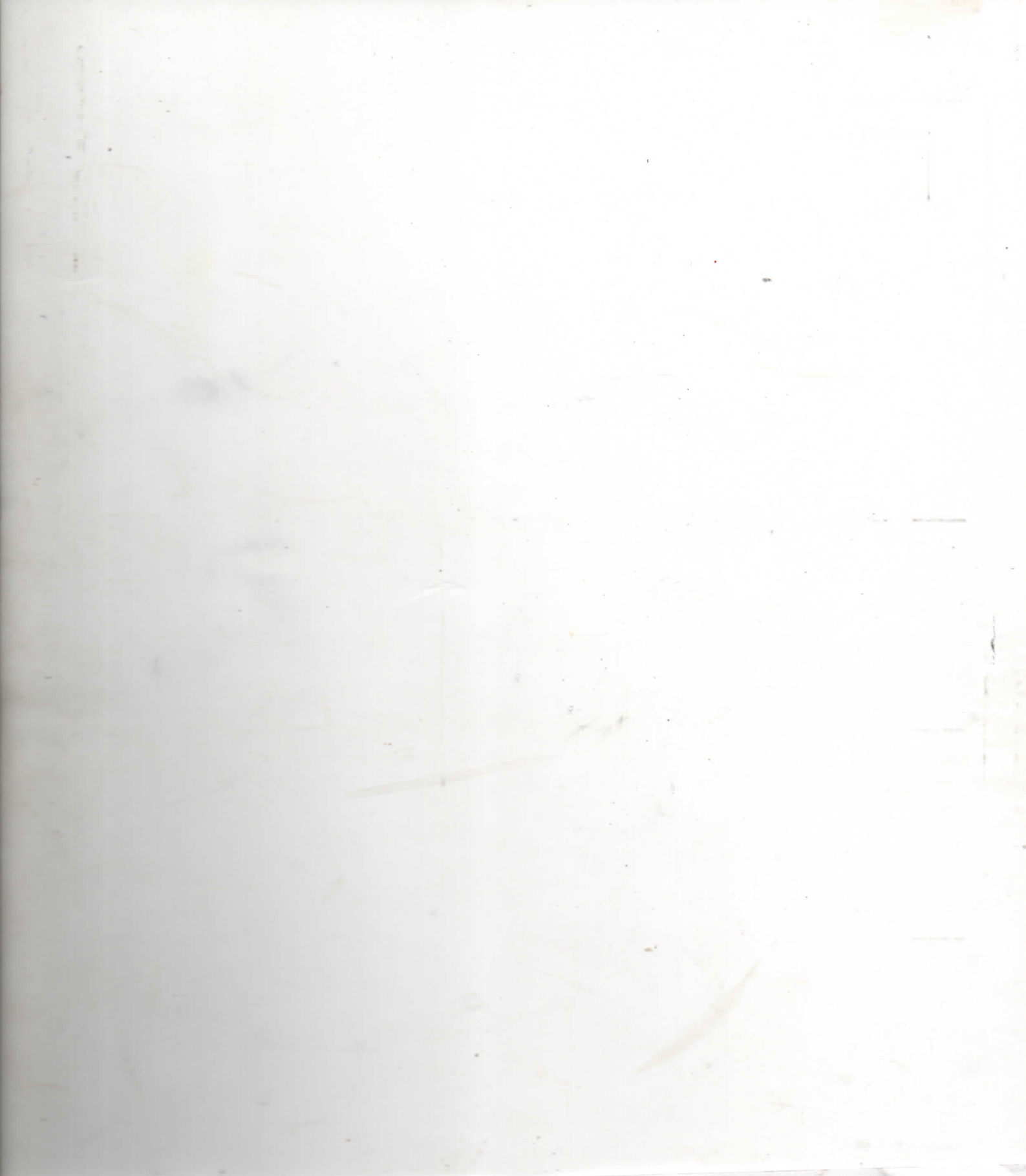
Рәуҗи: Vusalə Musalı
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

GÜLNARƏ AĞAYEVA İSPAN DİLİNDƏKİ FRAZEOLoji VAHİDLƏR VƏ MƏCAZİLİYİN TƏRCÜMƏSİ YOLLARI	193
MAARİFƏ MANAFOVA «TİBBNAMƏ» ORTAÇAĞ ELMİ VƏ NƏSR ÜSLUBUNUN MÜKƏMMƏL NÜMUNƏSİ KİMİ	201
RANƏ BABAYEVA HOW TO MAKE AN EFFECTIVE PRESENTATION	208
NAİLƏ YUSİFOVA MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ ALINMA SÖZLƏRİN MƏNİMSƏNİLMƏ PRİNSİPLƏRİ	213
AYGÜN MAHMUDOVA KOQNİTİV DİLÇİLİYİN ELMİ-NƏZƏRİ ƏSASLARI	219
ZİVƏR HÜSEYNLİ BAYLAN TÜRKCƏDƏN FARSÇAYA KEÇMİŞ ƏŞYA ADLARI (SƏFƏVİLƏR DÖVRÜ)	228
HƏSƏN ƏLİYEV İNSANLARIN TANRI TƏSƏVVÜRLƏRİ	238
SEVDA İMANOVA ФРАЗЕОЛОГИЯ	250
FİRANGİZ EYVAZOVA THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING SPEAKING	255
FATMA ƏMİROVA “AUF” VƏ “ÜBER” ÖNLÜKLƏRİNDƏN SONRA TƏSİRLİK HAL TƏLƏB EDƏN FEİLLƏR	261
İLHAM ƏLİYEV MÜXTƏLİFSİSTEMLİ DİLLƏRDƏ ŞAY TƏRKİBLİ SABİT SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ 266	
TEYBE DJALİLOVA SUR LA DIVERSITE DES SIGNIFICATIONS MODALES DANS LE FRANÇAIS	273
TOFIQ QULİYEV MÜASİR İNGİLİS DİLİNİN AFROAMERİKAN VARIANTI VƏ ONUN LİNQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	281
MƏTANƏT İBRAHİMOVA İNGİLİS DİLİ FRAZEOLoGİZMLƏRİNİN TƏRCÜMƏ ÜSULLARI	286

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

TOFIQ ƏBDÜLHƏSƏNLİ GÜNEY AZƏRBAYCAN MÖVZUSU MÜASİR POEZİYAMIZDA	292
HACI SİRACƏDDİN NİZAMİ GƏNCƏVİYƏ GÖRƏ İNSANIN DÜŞMƏNİ CƏHALƏTDİR ("SİRLƏR XƏZİNƏSİ" MƏSNƏVİSİNDƏ OLAN "QƏFLƏTİN MƏZƏMMƏTİ HAQQINDA" ADLI MƏQALƏNİN ŞƏRHİ)	300

SAKİBƏ ƏLİYEV
MƏHƏMMƏD
SƏBUHİ İBR
ƏLYAZMA N
YARADICIL
MEHRİBAN
ÇAĞDAŞ AZ
DİAXRONİK
ŞƏHRİZAD
S.AZƏRİ VƏ
GERÇƏKLİK
NİGAR ŞAŞ
C.M.KUTZEE
İDEALINDA
C.M.Kutzeem
İRADƏ YUS
MİXAİL ALB
AZƏRBAYCA
AFƏT İSRAT
NİZAMİ GƏN
ƏDƏBİYYAT
NƏCƏF RÜST
TAHSİN NAHT
НАРМИН ГАС
ОЛИВИЯ ШИ
FƏXRƏDDİN
"GÜLŞƏNİ-R
TƏRCÜMƏSİ
ELMAN NOV
XANDƏMİR
SƏADƏT BAY
ƏZİZƏ CƏFƏ
RƏVAYƏT M
FORMA VƏ Ü
ÜLVİ MİKAY
ƏHMƏD CƏF
TƏDQİQATLA
RƏQSANƏ S
MƏHƏMMƏD
VƏ NOVAT
ÜLVİ BABAY
TÜRK VƏ A
NƏSRİNDƏ
TÖRƏ MƏN
MİDDL-ƏDƏ

-ii-

OB

H-

ki,

ri.

a-

-o-

-4

15. m

16. m

12. m

confit

14. C

13. v

15. v

11. v

10. v

Yacht

9. L

croi

8. D

7. 2

6. 2

0. B

2. C

Par

mm

1. 1

rho

3. 1

cro